

6014

323.1(47.925)

W-99

1938

ԳՐ. Խ. ԱՖԱՐԵԱՆ

ՀԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹԵԱՆ ՁԱՅՆԸ

427

ՊԵՐՏՐՈՒԹ

Տպարան ՓԻՆԻԿ

1938

2010

523.47.323

Ա-99

323.147.925)

Ա- 99

ԳՐ. Խ. ԱՖԱՐԵԱՆ

ՀԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹԵԱՆ ՁԱՅՆԸ

Յուլյան փոփոխություն

ՊԵՐՈՒԹ

1938

53143-ա

39261-67

120.01

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Մեր Հայրենակից՝ ՍԱՐԳԻՍ Տ. ՄԱՎԻՍՍԱՆ
ԳԱԼԵԱՆԻՆ, տասնըվեցամեայ վառվռուն և ու-
շիմ երիտասարդ մը որ աւա՛ղ, չարաբաստիկ
արկածի մը հետեանքով, իր այնքան կենսու-
նակ և խոստմնալից հասակին մէջ, սև հողին
յանձնելու անհուն յաւզումը ունեցանք անցեալ
տարի:

Գ. Խ. Ա.

Վա՛յ էն ազգին որ աշխարհում անտէր է,
 Վա՛յ էն խաւքին որ իր կեանքն ու աշխարհը
 Ձի պաշտպանիւր ու հարամու ծեռ կուտայ:

ԽԱՋԱՏՈՒՐ ԱՐՈՎԵԱՆ

Պանդուխտ հալածեալ «Յանկալի Կիլիկեա» էն
 և «Հայաստան Երկիր Դրախտավայր» էն, օ-
 տար ավեր ենք ապաստանած. և աւա՛ղ, մեզմէ
 շատերս չենք վայելած՝ հայրենիքի հողին վրայ
 մեծցած ու ապրած ըլլալու, սրտապնդիչ հըր-
 ճուանքն ու հոգեզմայլ հրապոյրը. և մեր հայ-
 րենի ոստաններն ու աւանները, բարեբեր դաշ-
 տերն ու լեռները ալեպսակ, մեր երեսակայու-
 թեան թռիչներով երբեմն կարծես կը տեսնենք
 ու կ'ապրինք անոնց մէջ, երբ ազգային երգ մը
 լսենք կամ հայկական անցեալին ու աշխարհին
 դիւցազնութիւնները կամ գեղեցկութիւնները
 պատմող գիրք մը կարդանք:

Ըլլայ անողորմ ճակատագրի հետեանք կամ
 թէ մեր գործած ազգային սխալներու արդիւնք՝
 ներկայիս կը գտնուինք սա ահաւոր իրականու-

թեան առջև. — Մեր ժողովուրդին կէսէն աւելին կը տուայտի տարագրութեան գիրկին մէջ. այնպէս որ, անհայրենիք կեանքը կը սպառնայ մեր ազգային բարքերուն և գոյութեան: Սակայն մեր այս ողբերգական գոյավիճակին չարաբաստիկ պատասխանատուն հանգիստացաւ մասնաւորապէս մեր սիրերիմ թշնամին որ տմէն հրնարք ի գործ դրաւ իսպառ բնաջնջելու համար խողաղասէր ու մեղուաջան հայութիւնը և աւերելու իր պայծառաշէն գաւառները: Մեր ցեղին նոր դարերու ոսոխը, արար աշխարհին յայտնի իր արիւնարբու գաւառներուն ստորին հրուշակով, հարիւր անգամ փորձեց մեզ փճացնել, լոկ ապաւինած իր բիրտ կարողութեանց, իր նորահնար ու ճիւղաղային միջոցներուն: Սակայն և այնպէս, ամէն անգամին, հայկազնեան ժողովուրդը, իր գաւառներուն դէմ սարքուած գաւառային մահափորձերէն վերջ գոչեց արիաբար. — Ես կ'ապրիմ աւելի քան երեք հազար տարիէ ի վեր ու դեռ պիտի շարունակեմ ապրիլ շատ երկար:

Այո՛, հնադարեան հայ ցեղը պիտի շարունակէ տակաւին երկար ժամանակ իր ինքնուրոյն կեանքը՝ կուրծք տալով բոլոր խոչնդոտներուն, եթէ գիտնայ ունկնդրել իր անդրանիկ պարտականութեան ձայնին—համերաշխութեան ձայնին: Այս կենսատու բարբառը ե՞րբ աւելի սերտորէն հնչելու է իր սրտին քաններկայտա-

րիներս, մինչ իր գաւառունքը, աշխարհի չորս ծագերը ցանուցիլը, կը պայքարին տաժանելիօրէն որ պահպանեն իրենց գոյութիւնը:

Արտասահմանեան հայրենակիցներ, անհրաժեշտօրէն պէտք է ստեղծել համերաշխութեան ոգին մեր զանգուածներուն միջև, եթէ ոչ վայմեղի, ողորմելիօրէն պիտի կոխկռտուինք, պիտի փճանանք ու անհետինք: Համագաղութային համերաշխութիւնը պէտք է ստեղծենք ամէն գինով՝ որովհետեւ ան է պանդուխտ տարագրեալ հայերուս գոյութեան նախապայմանը. ան է որ մեզ պիտի զօրացնէ ամբակուռ կերպով. անով է որ մեր համագգային իղձերը պիտի իրագործուին մեր պապենական հայրենիքին մէջ:

Ա.— Հայութիւնը պէտք է պահպանէ իր գոյութիւնը և ատոր էական պայմանը իր համերաշխ ապրիլն է:

Ճշմարտութիւններ կան որոնց լուսաբանութիւնը կամ բացատրութիւնը բոլորովին աւելորդ է, որովհետեւ անոնք ինքնին չափազանց յստակ են և ըմբռնելի: Ահա վերոյիշեալ իրողութիւնը այդ ճշմարտութիւններէն է, իր համոզիչ և անհերքելի հանգամանքով:

Առանց համերաշխութեան, ամենէն կազմակերպուած ու զօրաւոր զանգուածներն անգամ կը քայքայուին ու կը խորտակուին:

Ընտանիք մը, որուն հայրն ու մայրը՝ փոխանակ իրարու ձեռք կարկառելու կեանքին յա-

րուցած դժուարութեանց դէմ, զիրար չեն հաւնիր շարունակ, չի՞ քայքայուիր ու լուծիր միթէ և յաճախ ամենէն դառն պարագաներու մէջ:

Միութիւն մը կամ ընկերակցութիւն մը, որուն անդամները՝ փոխանակ իրարու անկեղծօրէն օգտակար ըլլալու տենչն ունենալու և ըստ այնմ գործելու, հետամուտ են ամէն առթիւ զիրար հակասելու, կրնա՞յ արդեօք յառաջդիմել իր ուղեգծած ճամբուն վրայ:

Պարտութեան կը դիմէ ռազմի գացող զօրագունդ մը որուն զինուորները՝ փոխանակ ամբողջ շղթայ մը կազմած՝ միաճակատ յառաջ խոյանալու, բաժան բաժան ըլլան և իրենց պետերուն տուած ուղղութեան չհետեւին:

Դէպի անկում կ'առաջնորդուի այն ազգը որուն ղեկավարները՝ գիտակցօրէն նկատի չեն առներ իրենց երկրին իսկական կարիքներն ու շահերը և միակամ թափով չեն նուիրուիր անոնց իրագործման: Եւ կը բնաջնջուի կեանքի գոյամարտի ընթացքին այն ազգը որուն անհատները՝ հնազանդութեան, կարգապահութեան, պարտաճանաչութեան, ազգասիրութեան գաղափարներով ու զգացումներով չեն սնուցաներ իրենց միտքն ու հոգին:

Առանց համերաշխութեան, փոքր թէ ըստաւար համայնքներու սիրտը կը դադրի փափախելէ, հոգին՝ զգալէ և միտքը՝ յղանալէ ու ըս-

տեղծելէ:

Համերաշխութեան գաղափարը իր կենսական կարևորութեամբը պէտք է սթափի հայ հոգիներուն մէջ և սրբազան հոգի մը նման արծաթծի հայ սրտերուն խորը:

Ուրեմն ըմբռնենք մեր հոգիին բոլոր թափովը համերաշխութեան անհրաժեշտութիւնը. ըմբռնենք որ առանց համերաշխութեան ոչ մէկ յառաջդիմութիւն, ոչ մէկ յաղթանակ, ոչ իսկ գոյութիւն:

Եթէ կ'ուզենք դաւաճանել մեր ազատատենչ ժողովուրդին, եթէ կ'ուզենք դաւաճանել մեր հայրենիքին, եթէ կ'ուզենք դաւաճանել մեր սուրբ պապերու պաշտելի յիշատակին, չըմբռնենք ուրեմն լոյսի նման յստակ այս ճշմարտութիւնը և շարունակ ոտնակոխ ըլլանք:

Սակայն ամէն հայ անհատ խորապէս համոզւելու է որ անհամերաշխ ոգին անցողակի և ժամանակաւոր երևոյթ մըն է հայ զանգուածներու միջև. ապա թէ ոչ ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ այս ժողովուրդը պահեր է իր գոյութիւնը երեք հազար տարի շարունակ, այն ալ, Արտաշէսի, Տիգրանի, Աշոտի, Լևոնի նման անհղափոր և մեծափառ թագաւորներ ունենալով և Վարդանի, Վահանի, Դաւիթ պէկի և Անդրանիկի նման հերոսներ արտադրելով և Լուսաւորչի, Մեսրոպի, Նարեկացու, Ալիշանի, Խրիմեանի նման հանճարներ ծնելով:

Թող ուրեմն համերաշխութեան հայրենաթուռնդ
և ազգանուէր զաղափարը վարակէ բոլոր հայ
անհատներու սիրտն ու հոգին և ահա անոնք ի-
րենց պապերուն արժանի գործեր պիտի կատա-
րեն:

Բ.— Մենք պէտք է զօրանանք բայց ասի-
կա անկարելի է եթէ համերաշխութիւն չտիրէ և
համագործակցութիւն չստեղծուի մեր միջև:

Մեր զօրանալը կարելի է եթէ հարուստը չքաւո-
րին վիճակով ուզէ հետաքրքրուիլ, գործատէրը՝
բանւորինով, վաճառականը՝ մատաւորականինով,
արւեստագէտը՝ արհեստաւորինով և փոխադարձա-
բար: Այն ատեն պիտի ծնին ու ի գործ դրուին
ազգասիրութեան վսեմ սկզբունքները և մենք
պիտի կազմակերպուինք, ամրապնդուինք ու
յառաջդիմենք անսայթաք քայլերով:

Այն բոլոր նիւթական և բարոյական կապե-
րը, որոնք կորովի կերպով կը միացը-
նեն՝ բարգաւաճման ուղիին մէջ, անհատներ
կամ համայնքներ, կը կոչուին համերաշխու-
թիւն: Միութիւնը զօրութիւն է կ'ըսեն ազգե-
րու առաջնները, և որքան ճշմարտութեամբ: Եւ
քանի որ համերաշխութիւնը կը բխի փոխադարձ
հասկացողութեան ու օգնութեան և փոխադարձ
սիրոյ ու համակրանքի ազնիւ գաղափարներէն,
առաւել ևս կարելի է ըսել՝ համերաշխութիւնը
ուժի և զօրութեան կենսաբաշխ աղբիւր մըն է:

Տնտեսական եկամուտները, հայրենի մշա-

կոյթը և ցեղային քաջառողջութիւնը գլխաւոր
ազգակններն են ազգի մը պահպանման. սակայն
ասոնց և ոչ մէկը կարելի է ձեռք բերել առանց
համագործակից ուժերու որոնց շնորհիւ ազգ մը
կը կարողանայ ամուր կռուաններ կանգնել, ըս-
տեղծագործութիւններ ընել ու յաղթանակներ
տանիլ:

Տակաւին հարիւր տարի չընէր. Իտալիան և
Գերմանիան, անիշխանական դրութեան մը մատ-
նուած ըլլալով, կը տառապէին օտարազգի պե-
տերու լուծին տակ: Սակայն, այդ երկիրներու
ազգաբնակչութիւնները ունկնդրելով իրենց մը-
տաւորականներու հայրենասէր ձայնին, համա-
խրմբուելով իրենց քաղաքական գործիչներու
շուրջը և յանձն առնելով անհամար զոհողու-
թիւններ, ազատագրուեցան, իշխանութիւն հիմ-
նեցին և իրենց միաթափ խոյանքով հասան այն-
պիսի աստիճանի մը, որ այսօր աշխարհի հզօ-
րագոյն պետութիւններուն հետ կը չափուին ձա-
կատաբաց:

Ազգերու պատմութիւնը, որ ապրող սերունդե-
ներու խորհուրդի և ներշնչման լուսաղբիւրը
պէտք է ըլլայ տեականօրէն, յիշատակութիւնը
կ'ընէ բաղմամբիւ դէպքերու որոնցմէ բխած բա-
րոյական մեծ դասը ցոյց կուտայ՝ որ ամենէն
անդօր կարծուած ազգերն անգամ կը դառնան
անպարտելի, երբ անոնք համերաշխօրէն գոր-
ծակցին:

Արաբական թափառաշրջիկ և անփառունակ ժողովուրդը, խանդավառուելով ու կեանքի նոր թռիչ ստանալով Մուհամմէտ ռազմիկ մարգարէի վարդապետութեամբը, սկսած 632 թուականէն, և իր պատերազմողի կարողութիւնները ի գործ դնելով, մէկ կողմէն՝ դէպի Արևելք, գրաւեց Պարսկաստանը, Կովկասը, Թուրքէստանը, Աֆղանիստանը և նոյնիսկ հեռաւոր Հնդկաստանի լայնածաւալ գանազան հողամասերը. իսկ միւս կողմէն՝ դէպի Արևմուտք, հուրի և սուրի արաբութեամբ ու զօրութեամբ նուաճեց Մուրիան, Պաղեստինը, Եգիպտոսը, Տրիպոլիթենը, Թուրուք Ալճէրիան ու Մարօքը, պարտադրեց իր կամքն ու լեզուն, բարքերն ու նորստացիկ կրօնը, և հարիւր տարին չլրացած, անցաւ նոյնիսկ Ճիպրալթարի նեղուցէն, տիրեց Սպանիոյ ու նետի ուժգնութեամբ ճեղքեց Բիրենեան լեռնաշղթային անցքերը և մտաւ յաղթական գնացքով Ֆրանսայի հարաւակողմը: Ու Եւրոպական երկրամասերը պիտի սղոյսէին այս սոսկալի արշաւախումբի յորձանքին առջև, երբ սակայն, այդ շրջանի քրիստոնեայ ազգերը, շատերը փոքր ու աննշան, միադուռ դ յառաջ նետուեցան, Ֆրանսացի Շարլ Մարթէլ սպարապետի ղեկավարութեամբ, ու առաջին առին սարսափելի ոստիկն, զարկին ու կոտորեցին մէկ մասը և միւս մասն ալ վռնտեցին Ֆրանսական սահմաններէն ու ատեն մը վերջն ալ Սպանիա-

կան թերակղզիէն:

Հարիւրամեայ պատերազմի տարիներուն — պատերազմ որ տեղի ունեցաւ Ֆրանսացիներու և Անգլիացիներու միջև 1332էն 1430ի շրջաններուն — Ֆրանսացիք անխնայօրէն պարտուեցան այնքան ատեն որ չկամեցան համագործակցարար թշնամուն դէմ դնել: Արմանեակներն ու Պուրկիլնեօնները այն ժամանակի Ֆրանսական կուսակցութիւններն էին. այս կոմերու միջև տեղի ունեցած ներքին ազգադաւ պառակտամները պատմական փաստերն են այս եղելութեան: Եւ պատահեցաւ որ Անգլիացիք գրաւեցին Ֆրանսական հողամասերը իրենց զօրաւոր կեդրոններով. և նոյնիսկ հասաւ ճակատագրական ժամանակ մը երբ այլևս ամբողջ Ֆրանսան, որ նախորդ դարերուն Եւրոպայի աղեղադոյն պետութիւնը եղած էր, սոսկ մէկ մասը պիտի կազմէր Բրիտանական աշխարհակալութեան: Սակայն, երբ տասնութնամեայ դիւցազնուհի Ժան Տարքիօրով, Ֆրանսացիք հայրենիքի կրակով վառուած, միաճակատ բռնազրաւողին դէմ քալեցին, յաղթութեան ռազմերդ շեփորոգները իրենք եղան:

Ուրիշ աւելի մօտիկ և խօսուն օրինակ մը: Վերջին աշխարհագրորդ մեծ պատերազմի ընթացքին, ճգնաժամային ապրումներէ յետոյ, դաշնակիցները յաջողեցան, մասնաւորաբար իրենց համագործակից և մէկ հրամանատարութեան առաջ կոորդինացնելով, վերջնականապէս հախ-

չախիչ պարտութեան մատնել գերմանական և Աւստր—Հունգարական ահարկու զօրասիւնները:

Գ.— Հայ ժողովուրդը պէտք է վերագտնէ իր դարաւոր պատմական հայրենիքը՝ հուսանելով զայն: Սակայն ասիկա անկարելի պիտի ըլլայ իրեն, եթէ չուխտէ մի անգամ ընդ միշտ համերաշխութեան սկզբունքներուն տեականօրէն ամուր փարիլ:

Աղաչանքն ու բողոքը, լացն ու կոծը հինցած ու ժանգոտած գէնքեր են միայն: Հայութիւնը քանիցս ի զուր տեղը փորձեց գործածել զանոնք: Ե՞րբ է տեսնուած որ անգործին արդար ձայնը կը լսուի: Հայութիւնը միայն մէկ միջոց ունի փրկութեան.— ըլլալ ինքն իր տէրը: Եւ ասոր համար պէտք է ամբապնդուի բարոյապէս ու հոգևորապէս, պէտք է զինուի ու պատրաստուի նիւթականապէս ու ֆիզիքականապէս, պէտք է ուժեղանայ անպարտելի դառնալու աստիճան: Ու այն ատեն պիտի տիրէ իր հայրենի երկրին:

Հինգ հարիւր տարի է և աւելի, մեր արդար հացն ու ջուրը, մեր պապենական տունն ու տեղը խլած են մեզմէ, և մենք դեռ ևս չենք զգար մեզի դէմ գործուած բարբարոսութեանց զազանութիւնը, դեռ ևս չենք հասկնար զիրար ու չենք միանար միահամուռ ողջ հայութեան դէմ սարքուած իժաճնունդ ոճիւններուն հաշի-

ւր մաքրագործելու: Արդեօք հայութիւնը խելագարած է, ինքնապաշտպանութեան ոգին կորսնցնելու աստիճան: Ո՛չ, դեռ ևս այդ տեղը չէ հասած: Հայորդիները ոչ մէկ դարու մէջ տեական կերպով անտարբեր մնացեր են իրենց հայրենեաց զրկանքներուն ու տառապանքներուն ի տես: Պատմականօրէն բացայայտ է որ ինքնապահպանման բնագոյն զօրաւոր յատկանիշներէն մին է հայկայ սերունդին, որուն ասպետական կտրիճները ցոյց տուած են թէ իրենց արիական ցեղը ազատ ու անկախ հոգի կը կրէ իր մէջ, և թէ՛ կարելի չէ զայն կաշկանդել երկար ժամանակ:

Համոզուելու համար այս իրողութեան, մեր ազգային դիւցազներգակ պատմութեան սրտապնդիչ դասերուն ունկնդրենք:

1.— Քրիստոսէ աւելի քան երեք հարիւր տարի առաջ, Մեծն Աղեքսանդրի արշաւանքներէն յետոյ, Հայաստան՝ նախ մակեդոնական և ապա սելեկեան տիրապետութեան տակ ինկաւ: Սակայն շատ ժամանակ չանցած, հայերը ունեցան ինքնակալ կառավարութիւն, որովհետեւ պատմութիւնը կը յիշատակէ Արդուարդ անունով հայ թագաւորը որ ապրած է Քրիստոսէ առաջ 312—280 թուականներուն, ու 230 թուականին ապրող ուրիշ հայ թագաւոր մը՝ Արշամ, շամ, որուն զրամներդառնուած են:

Այդ թուականներէն շատ վերջը չէ որ մենք ու-

հեցած ենք Արտաշէսը կամ Արտաքսիասը, որ յաղթեց Մարաց և Ծոփաց պատերազմիկ ժողովուրդները և 190 թուականին, Քր. առաջ հիմնեց Արտաշիսեան հարստութիւնը: Ու այս թուականէն հարիւր տարի վերջ, Արտաշէսի սերունդէն ծնաւ Մեծն Տիգրանը, հայոց Պատմութեան պատերազմագէտ ու փառապանծ Արքայից Արքան, որ արշաւեց Ծոփքի, Պարսկաստանի և Հռոմի պատկանող երկիրներու վրայ, զբաւեց շատ տեղեր և ապա իր բանակը ուղեց դէպի Փիւնիկէ ու Սելևկիա և նուաճելէ վերջ այդ ղօրաւոր երկիրները, տասնեօթը տարի Անտիոքի թագաւոր ճանչուեցաւ: Որմէ յետոյ, Պոնտոսի անուանի և անեղ թագաւորը՝ Միհրդատ զայն սիրաշահելու համար, անոր կնութեան տուաւ իր աղջիկը և աներ ու փեսայ, դաշնակցելով իրարու, տասը տարի՝ կատաղի պատերազմներ մղեցին Հռոմի լեգէոններուն դէմ:

2.— Հայ ժողովուրդը, քրիստոնէական կրօնը ընդունելով, կորսնցուց իր քաղաքական հանգստութիւնը, որովհետեւ շարունակ ենթարկուեցաւ իր դրացի կրակապաշտ պարսիկներու ատելութեան և յարձակումներուն: Սակայն հայ նորագարծ քրիստոնեայ ժողովուրդը միշտ ինքզինքը պաշտպանեց իր քաջերու շնորհիւ: Եւ մասնաւորաբար 451 Յունիս 2 թուականին, վաթսուն վեց հազարնոց հայ բանակ մը, Քաջն Վարդան Մամիկոնեանի ղօրավարութեամբ, ձա-

կատեցաւ Աւարայրի դաշտին վրայ բազմահազար պարսիկ զօրքերու դէմ: Հայ քաջերը («զարկին զարկուան, պարսիկները սփռելով ձախ ու աջ»): Այնպէս որ, այդ ճակատամարտով, հայ ժողովուրդը հասկցուց իր արեան գնով որ կարելի չէ զինք խախտել իր համոզումներէն և ոչ մէկ ազգ պէտք է համարձակի բռնաբարել իր ազատութիւնը: Վարդանանց պատերազմէն վերջ, հայ ժողովուրդը, գլխաւորութեամբ Հմայեակ և Վահան Մամիկոնեաններու, շարունակեց ազատութեան պայքարը, մինչև որ Հայաստանը դարձաւ ինքնավար՝ Վահան Մամիկոնեանի իշխանութեամբ:

3.— Եօթներորդ դարուն, արաբական արշաւախումբեր մուտք գործեցին հայոց երկիրը և սկսան աւերել զայն: Հայ ժողովուրդը սկսաւ դարձեալ ինքնապաշտպանուիլ: Նոյն իսկ Սասունցիք սպաննեցին մի քանի արաբ ղօրավարներ որոնք օրն ի բուն իրենց անգլխութեամբ կը պարծէին: Վերջապէս, ինքնապաշտպանութեան կռիւները երկու հարիւր տարիէ աւելի տևելէ յետոյ, հայ ժողովուրդը ունեցաւ իր ինքնուրոյն իշխանը յանձին Աշոտ Բագրատունիին, որ իր քաղաքադիտութեամբ ստացաւ իշխանաց իշխան տիտղոսը, և շատ չանցած, ճանչուեցաւ արաբներէն՝ հայոց թագաւոր. և այսպէս, հիմնուեցաւ Բագրատունեաց հարստութիւնը 886ին:

4.— Երբ 1079ին, Բագրատունեաց թագա-

39261-67

ւորութիւնը կործանեցաւ և Հայերը ենթարկւեցան Պարսիկ—Օսմանեան հալածանքներուն, Բագրատունիներու տոհմէն՝ Ռուբէն անունով արիասիրտ և յանդուգն քաջը առաջնորդեց հայ ժողովուրդին մէկ մասը դէպի Կիլիկիա. հոն՝ Բագրատունիներուն դաւաճանող Յոյներուն դէմ հերոսական կռիւներէ վերջ, հիմնուեցաւ Ռուբենեաց իշխանական և ապա թագաւորական հայ պետութիւնը որ տեւեց երեք հարիւր տարի:

5. Կիլիկիոյ հայկական թագաւորութիւնը վերջ գտաւ 1375ին Լեոն Ե. Լուսինեանի անկումով: Յաջորդ դարերուն, Օսմանեան սուլթաններու և Պարսիկ շահն շահերու խաչատաակ լուծին տակ, հայ ժողովուրդը ապրեցաւ ամենէն վատթար և տառապալից օրերու մէջ: Զանազան ազատագրական շարժումներէ յետոյ, վերջապէս, Ղարաբաղի մէջ, հայութիւնը ապստամբելով Դաւիթ պէկի ղեկավարութեամբ, հիմնեց 1725ին ինքնավար իշխանութիւն:

6.— Ու մենք կը հասնինք մեր պատմութեան նորագոյն շրջանին: Աւելի քան կէս դար անընդհատ պայքարելէ վերջ, Հայ վերագարթնող ժողովուրդը, շնորհիւ իր անձնուրաց մըտաւորականերու կատարած զոհաբերութեանց և իր աննման հայդուկներու թափած արեան, համաշխարհային պառերազմը լրանալուն—պատեւրազմ՝ որուն ինք ալ մասնակցած էր արիաբար — 1918 Մայիս ամսու 28ին հիմնեց Հայկական

Հանրապետութիւնը, որ երկրորդ վարչաձևի մը տակ արդէն իսկ պիտի բոլորէ իր քսանամեակը և որուն ծաղկումն ու աճումը, մշակոյթն ու վերելքը, շէննալն ու պայծառանալը, զօրանալն ու ամրանալը՝ ամէն հայ սրտի մէջ կ'արթնցնէ հպարտութեան և խրախուսանքի զգացումներ, որովհետեւ, ներկայ փոքր Հայաստանը նախագաւթն է ապագայ Միացեալ և Անկախ ամբողջական Հայաստանին: Մեր հոգիին մէջ թող դրոշմուի անջնջելի կերպով՝ Հայր Աբրահամի այն խիզախ պատգամը որ հայկական խորհրդաւանին մէջ յայտնուեցաւ սաբառերով. «Հայաստանի հողը անբաւարար է հայ ժողովուրդին համար. սակայն անոր սահմանները երկաթեայ չեն և պէտք է տեղի տան հայ ժողովուրդի վրձնական կամքին առաջ:» Ահա այս պէտք է ըլլայ բոլոր հայերուս մշտավառ տենչն ու յոյսը, անխաղդ հաւատքն ու դաւանանքը, իրազործելի նպատակն ու իտէալը: Անկարելի կարծուած դէպքեր չատ են պատահած պատմութեան մէջ՝ բոլոր դարերու ընթացքին: Քրիստոսէ աւելի քան հազար տարի առաջ, հրէայ ցեղը, Եգիպտոսի մէջ՝ երկար ժամանակ որպէս տաժանակիր ստրուկ տանջուելէ վերջ, Մովսէսի և ապա Յուսուի առաջնորդութեամբ, վերագարծաւ իր պապենական հայրենիքը՝ Աւետեալ Երկիրը, դիւցազնական կռիւններ մղեց, պետութիւն կազմակերպեց և Դաւիթի ու Սողոմոնի նման ուղ-

մագէտ ու իմաստուն իշխանաւորներ ունեցաւ։
Ուրեմն պէտք է եզրակացնենք։—

Առաջին.— Հայ ժողովուրդը սարուկ ծնած է և սարուկ պիտի տպրի կարծելը հրէշային սը-
խալ մըն է, որովհետեւ հայոց դարաւոր պատ-
մութիւնը այդ կարծիքին ճիշդ հակառակը ցոյց
կուտայ։

Երկրորդ.— Հայ ժողովուրդը, զրեթէ միշտ
և մանաւանդ իր ճակատագրական օրերուն մէջ,
գիտցած է ապրիլ ու գործել համերաշխութեամբ,
որովհետեւ, սկսեալ նախաքրիստոնէական դարե-
րէն մինչև Աւարայրի ճակատամարտը, և Բագ-
րատունեանց ու Ռուբենեանց շրջաններէն մին-
չև Ղարաբաղի հերոսական կռիւները, և Խանա-
սորի խիզախ արշաւանքէն մինչև Սասունի, Զէյ-
թունի, Հաճընի, Ուրֆայի, Սարտարապատի ու
Ղարաքիլիսայի հերոսամարտերը, ամէն անգամ
որ, բռնակալ մը փորձած է կաշկանդել հայու-
թիւնը և խեղդել զայն, հայ ժողովուրդին կա-
տաղի բռունցքը իջեցուցած է անոր գլխուն
շախշախիչ և մահացու հարուածը։

Երրորդ և ամենէն կարևոր.— Հայ ժողո-
վուրդը պէտք է անպայման վերագտնէ իր պա-
պենական հայրենիքը՝ նուաճելով զայն իր ամ-
բողջականութեամբ, որովհետեւ այն ազգը որ
պետութիւն չունի պատիւ էլ չունի, որովհետեւ
«Վա՛յ էն ազգին որ աշխարհում անտէր է, վա՛յ
էն խալքին որ իր կեանքն ու աշխարհը չի

պաշտպանիր ու հարամու ձեռ կուտայ։

Արդեօք գալի՞ս է մի օր, ժամանակ,
Մասիսի դլխին տեսնել մեր դրօշակ.
Եւ ամէն կողմէ պանդուխտ ազգայինք
Դիմեն դէպ' իւրեանց քաղցր հայրենիք։

ՐԱՖԻ

Այո գալիս է, հայկազունք, որովհետեւ մէկ
անգամէն, մէկ երկրի մէջ, մէկ միլիոն նահա-
տակ տալէ վերջ դարձեալ վերապրող ժողովուրդի
մը ճակատագրին հետ դիւրին չէ խաղալ։ Այո՛, հա-
յորդիւններ, արդէն իսկ հասած է ժամը, բայց
փայաշուկցի մեծ հայուն տենչացած օրը գալու
է աւելի չքեղ ու փառապանծ, եթէ զիտնանք,
համերաշխութեան ձայնին ունիղիր՝ միանալ,
ապաւէն ըլլալ իրարու, կազմակերպուիլ, հա-
մագործակցիլ և զօրանալ ազգովին։

ԻՆՉՊԷ՞Ս ԿՐԵՆԵՔ ՀԵՄԵՐԵՇԻ ԸՊՐԻՒՒ

Սիրէ հայը թէ ըսայ
Բողոքական, այլ կրօն,
Ըստքու կարծեաց սընսպաշտ
Հերետիկոս, անկրօն։

Անունն է հայ, պարտ է քեզ
Սիրել ըզնայ հայու պէս։

Գ. ՇԱԽՈՒՆԵԱՆ

Ինչ միջոցներ ձեռք առնելու է և ինչ ըսկզբունքներ որդեգրելու է արտասահմանի հայութիւնը որպէսզի կարենայ ապրիլ համերաշխօրէն։ Ահա կենսական հարց մը՝ որու մասին ամէն հայ պարտաւոր է լրջօրէն և գործնականօրէն խորհիլ։ Ուրեմն, մեր կողմէ անտեղի պիտի չըլլայ՝ մի քանի հակիրճ խորհրդածութիւններ ընել այս նիւթի շուրջ։

Ժողովուրդի մը անհատները այնքան աւելի համերաշխութեամբ կրնան ապրիլ որքան աւելի անոնք ըլլան կրթեալ և ինքնագիտակից։

Կրթութիւնն ու ինքնագիտակցութիւնը կը սկսին ընտանեկան յարկէն և աստիճանաբար կը զարգանան ու կը բարելաւին դպրոցական դաստիարակութեամբ, կրօնի ազդեցութեամբ, մամուլի միջոցաւ և ընկերութեան մէջ անհատներու փոխադարձ յարաբերութեամբ ու վարուելակերպով։

Հայ ժողովուրդին մէջ համերաշխութիւնը ստեղծելու գլխաւոր ազդակներն են ուրեմն՝ տունըն ու դպրոցը, հայ եկեղեցին ու հրապարակագրութիւնը և ընկերական կեանքի մէջ հայ անհատներու փոխադարձ յարաբերութիւնը։

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ.—

Ընտանիքը, մարդկային հաստատութիւն մ'ըլլալէ առաջ՝ ազգային կազմակերպութիւն մըն է։ Ընտանիքը ազգութեան մէկ մասնաւորն է։

հայրն ու մայրը ղեկավարներ են, իսկ զաւակները՝ ենթականներ։

Ընտանիքը այնքան աւելի զօրաւոր կազմակերպութիւն մը կը հանդիսանայ՝ որքան աւելի ծնողներն ու զաւակները գտնուին իրենց պարտականութեան վրայ։

Ծնողները պարտաւոր են, ոչ միայն պահպանել իրենց զաւակները ֆիզիքապէս, այլ և՛ ազնուացնել անոնց սիրտը, գեղեցկացնել անոնց միտքը, բարեփոխել անոնց հոգին և կերտել՝ անջնջելի ու փայլուն գծերով՝ անոնց նկարագիրը։

Իրենց կեանքին օրինակով, ծնողները խըրատելու և խրախուսելու են իրենց զաւակները որպէսզի անոնք ըլլան եղբայրասէր, կանոնապահ, ուղղամիտ, անաչառ, սրտոտ բայց համբերատար, կորովի բայց պաղարիւն, աչալուրջ բայց քաղցրաբարոյ։

Ծնողները պարտաւոր են ամէն ջանք թափել որպէսզի իրենց զաւակները դառնան տիպար հայեր՝ հայրենաթուհ գգացումներով, ազգօգուտ գաղափարներով և բոլորանուէր գընահատելի դործերով։

Իսկ ընտանիքի մը զաւակներուն ամենէն առաջին առաքինութիւնը, անոնց հաւատքի հանգանակը պէտք է ըլլայ՝ մեծերու հանդէպ բացարձակ հնազանդութիւն և խորին յարգանք ու պատկառանք։

Պատանի մը կամ երիտասարդ մը, որ իր ծնողներուն համար սրտաբուխ սէր ու համակրանք չունի, անկարելի է որ օրինակելի անհատ մը հանդիսանայ ընկերական կեանքի մէջ, որովհետեւ եթէ անիկա իր ծնողներուն հետ սիրով ու մեծարանքով չապրիր, կարելի չէ երբեք որ կարենայ հաշտ ապրիլ իր բարեկամներուն և գործակիցներուն հետ:

Ամէն մէկ պատանիի և երիտասարդի գլխաւոր սկզբունքներէն մէկը պէտք է ըլլայ՝ երբեք դէմ չդնել իր մեծերուն, եթէ նոյն իսկ իրաւացի պարագայի մը մէջ ալ գտնուի: Այս ձևով կը մեղմին վէճերը, կը դադրին անհամայնութիւնները և ընտանեկան յարկը կը դառնայ հանգստաւէտ բոյն մը:

Ընտանիքներու անդամներուն սէրն ու միութիւնը, օրինապահութիւնն ու բարոյական կեանքը որքան աւելի ամրակուռ հիմերու վրայ դրուին՝ այնքան աւելի այդ ընտանիքներով կազմուած ազգը կը զօրանայ, կը բարգաւաճի ու կ'երջանկանայ:

ԴՊՐՈՅԱԿԱՆ ԴՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻԻՆ.— Դրպօրոցը կը մշակէ նորահաս սերունդին միտքը: Սակայն, իր տալիք դաստիարակութեամբ, ան կոչուած է նաև շարունակել և աւելի հիմնաւորել ընտանեկան կրթութիւնը: Դպրոցը ընկերական կեանքի նախագաւիթն է. այնպէս որ, պատրաստուող սերունդի հոգիներուն մէջ հա-

մերաշխութեան գաղափարը իւրացնելու գործը աւելի եռանդազին պէտք է կատարուի:

Ուսուցիչներուն և աշակերտներուն միջև տիրելու է այնպիսի սերտ յարաբերութիւն մը՝ որ ամէն առիթներու մէջ, դպրոցը յայտնուի՝ որպէս սիրոյ, հնազանդութեան և կարգապահութեան բոյն մը:

Ուսուցիչներու գիտութիւնը սնափառ պերճանք մը պէտք է նկատուի, եթէ անոնք իրենց հմտութեան չմիացնեն անձնութեան և հայրենասիրութեան սքանչելի առաքինութիւնները:

Ամէն բանէ առաջ, հայ ուսուցչին հոգին հայրենավառ զգացումներով տոգորուելու և միտքը ազգապահպանման գաղափարներով զբաղելու է:

Ժամանակին, երբ ֆրէրներու գոլէճը կ'ուսանէի, մենք ունէինք ուսուցիչ մը՝ լրջախոհ, խանդավառ, բանգէտ, պերճախօս, վերջին աստիճան քաղաքավար ու քաղցրաբարոյ, որ իր գասաւանդութիւններու ընթացքին ոչ մէկ առիթ կը փախցնէր՝ կրօնքին առաւելութիւնները մատնանշելու և կաթուղի վարդապետութեան կազմակերպուած ուժը ներբողելու:

Նման այդ ուսուցչին՝ հայ վարժարաններու ուսուցիչներն ալ ամէն առիթ օգտագործելով անդադար և անխոնջ սորվեցնելու են՝ իրենց խնամքին յանձնուած մատաղ սերունդին՝ եղբայրասիրութեան, կարգապահութեան, փոխա-

դարձ հասկացողութեան ու վստահութեան, վեհանձնութեան ու ներողամտութեան վսեմ ու հոգեշէն գաղափարներն ու սկզբունքները:

Հայ ուսուցիչը կանուխէն սորվեցնելու է հայ աշակերտին սիրել անխտիր՝ ազգանուէր բոլոր եկեղեցականներն ու աշխարհականները, մտաւորականներն ու պատերազմիկները, բոլոր հայրենազոհ հերոսներն ու հանճարները, ի՛նչ դաւանանքի ալ պատկանած ըլլան անոնք, ո՛ր դրօշակի տակ ալ ծառայած ըլլան անոնք, հերիք է որ հայրենիքի ազատագրման ու բարեաւանդման համար պայքարած ու նպաստած ըլլան:

Հայ վարժարաններու մէջ ուսուցիչներուն և աշակերտներուն փոխադանձ գորովն ու համակրանքը այնքան անկեղծ ու զօրաւոր ըլլալու են որ անոնք մի միանց ուրախութեան մասնակից և նեղութեան կարեկից գտնուին միշտ: Երբ ուսուցիչներէն մէկը մասնաւոր պատիւի մ'արժանանայ, բոլոր ուսուցիչներն ու աշակերտները գունդազունդ երթալու են՝ խանդավառութեամբ ու հրճուանքով զայն շնորհաւարելու: Երբ որեւէ աշակերտ կամ ուսուցիչ հիւանդանայ, բոլոր միւսները խումբ խումբ երթալու են՝ անոր սիրտը մխիթարելու և հոգին զուարթացնելու:

Դպրոցական դաստիարակութիւնը որքան աւելի փութաշանութեամբ ու կորովի կերպով կատարուի՝ այնքան աւելի ապագայ սերունդը,

ընկերական կեանքի մէջ, ցոյց կուտայ հոգեկան և բարոյական բարձր առաւելութիւններ:

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԴԵՐԸ.— Հայ եկեղեցին, դարաւոր հաստատութիւն մը ըլլալով, ազգապահպանման շատ մեծ ազդակ մը հանդիսացած է, որովհետեւ եղած է ինքնավար և առաւելապէս ազգային կազմակերպութիւն մը: Այն դէպքում որ հայ եկեղեցին ձգած է մեր ժողովուրդին վրայ, գրեթէ անջնջելի է և իր գործած ազդեցութիւնը՝ շատ խորունկ: Տասնեակներով հայ եկեղեցականներու պատմութիւնը՝ նոյնն է մեր ազգային պատմութեան հետ: Եթէ վերգնենք հայոց ազգային պատմութեան էջերէն՝ Գրիգոր Լուսաւորչի, Մեծն Ներսէսի, Ս. Սահակի ու Մեսրոպի, Ներսէս Շնորհալիի, Աշտարակեցիի ու Վարժապետեանի և ասոնց նման եկեղեցականներու պատմութիւնը, կը մնայ շատ պակասաւոր հայոց պատմութիւն մը: Ամէնանգամ որ հայոց աշխարհի իշխանութիւնը թուլացած է կամ ջնջուած՝ հայ եկեղեցականութիւնը ինքը ձեռք առած է իր հօտին միայնգամայն քաղաքական և կրօնական ղեկը, և պայքարած է, հալածուած ու աքսորուած՝ ի սէր հայ ժողովուրդի գոյութեան: Ընդունինք ուրեմն հայ եկեղեցիին ունեցած արժէքը: Բայց պէտք է ընդունինք նաև որ ամէն կազմակերպութեան արժէքը իր արտագրած և ունեցած մարդերով կը չափուի: Հայ եկեղեցականութեան ձայնը ազ-

դեցիկ եղած է և գործունէութիւնը ազգանուէր՝
ամէն անգամ որ իր ներկայացուցիչները աստ-
ւածավախ, բարեգութ և միայնգամայն խիզախ,
զարգացած և հայրենասէր դէմքեր հանդիսացած
են:

«Եկեղեցիին պաշտօնը, կը գրէ հայ ապրող
հրապարակագիր մը, Աւետարանի գորութեամբը
մարդոց մտքի ուղղութիւնը փոխել է և անոնց
մէջ արթնցնել մաքուր շարժառիթներ և բարձր
գաղափարականներ:»

Հայ եկեղեցականութիւնը սակայն, որ ազ-
գային ինքնուրոյն կազմակերպութիւն մըն է,
ժշակելով հանդերձ այս բարոյագիտական ծրա-
գիրը, պէտք է, իր ժողովրդանուէր գործունէ-
ութեամբը, շահագրգռուի առաւելապէս մեր քա-
ղաքական կեանքի ճակատադրովը: Եւ այս նը-
պատակաւ, մեր եկեղեցականները պէտք է ձեռն-
տու ըլլան հայ քաղաքական կազմակերպութեանց
և իրենց անկողմնակալ կեցուածքով ու անկեղծ
խորհուրդներով հասկացողութեան եղբեր ստեղ-
ծեն անոնց միջև: Եւ որպէսզի իրենց անձնու-
թիւնը ու հայրենասիրութիւնը կասկած իսկ
չվերցնեն, պէտք է որ իրենք, հայ եկեղեցա-
կանները, հայ լուսաւորչական, կաթողիկ ու բո-
ղոքական եկեղեցականները, իրարու հետ տե-
սակցին սիրալիր կերպով և իրարու հետ ապրին
անկեղծութեամբ, ներողամտութեամբ ու եղ-
բայրութեամբ: Եւ այն որ այսպէս ընելու մը-

տադրութիւն և տրամադրութիւն հունենայ, ա-
ւելի լաւ է անոր համար որ իր վզին խոշոր քար
մը կապէ եւ ինքզինք անեղեկազ հեղեղի մը մէջ
զլորէ: Իրարու հետ անհաշտ ապրելու որեւէ պատ-
ճառ զօրաւոր և ընդունելի չէ. ընդհակառակը,
իրարու աջակից եղբայրներ ըլլալու ոչ մէկ ար-
գելք կայ. միթէ բոլոր հայ եկեղեցականները
միեւնոյն ազգին զաւակները չեն և միեւնոյն կը-
րօնքին վարդապետները չեն: Ուրեմն ինչո՞ւ
անիմաստ և վնասատու հակաճառութիւններ:

Կայ նաև ուրիշ կէտ մը: Ինչպէս կ'ըլլայ որ
հայ երիտասարդութիւնը, շաբաթը գոնէ մէկ
անգամ, չի դիմեր գունդագունդ դէպի եկեղեցի:
Որովհետեւ, երբ երթալու ըլլայ, հոն կատար-
ւած հանդիսութիւններէն ոչ մէկ համ կ'առնէ:
Եւ արդարեւ, երբ երիտասարդութիւնը կը լսէ
անհասկնալի լեզուով ընթերցուածներ, անհոգի
ձայնով շարականներ ու վերացական գաղափար-
ներով քարոզներ, ինչպէս կ'ուղէք որ համ առ-
նէ իր լուծներէն և զգաստանայ ու բարեփո-
փոխուի:

Երիտասարդութիւնը կը սիրէ լսել հոգեբուի
և լաւ մտածուած քարոզներ ու քաղցրահնչուն
մեղեդիներ. երիտասարդութիւնը կը սիրէ տես-
նել զեղեցկափայլ նկարներ որոնք եկեղեցիի որ-
մերուն կեանք տան և ճանճանչավառ լապտեր-
ներ ու թարմագեղ ծաղկեփունջեր որոնք խորա-
նը լուսազարդեն. և երիտասարդութիւնը կը սի-

ըէ տեսնել եկեղեցիին մէջ հոգեգմայլ բազմութիւն մը:

Հայ եկեղեցականները փոխանակ սպասելու որ երիտասարդները իրենց գան, իրենք երթալու են դէպի երիտասարդները. մտնելու են անոնց բազմութիւն մեջ՝ նման բոլոր քրիստոնեայ առաջին առաքեալներուն ու քարոզիչներուն՝ սորվեցնելու համար Գրիստոսը և միայն զամայն Լուսաւորիչն ու Շնորհալին, Սահակն ու Մեսրոպը, Վարդանն ու Վահանը, այնպիսի համոզիչ և հայրենաշունչ լեզուով մը, որ երիտասարդութիւնը փնտռէ իր վարդապետներուն խօսքը և վազէ անոնց քարոզութիւններուն:

Հայ եկեղեցականներէն ոչ մէկը ըսելու է. «Ես աննշան մէկն եմ, ի՞նչ կարող եմ ընել ես ինքս:» Ոչ ոք ինքզինքը ապիկար և անհոգի զգալու է, որովհետեւ կը պատահի որ երբ առիթը ներկայանայ, պարզ գիւղական քահանայ մը, Աստուգ երէց մը, իր հինգ վայրկեանի քարոզովը, ամբողջ գիւղ մը ոտքի կը հանէ և կը գինէ զայն բահով ու կացինով՝ անիրաւներուն դէմ պաշտպանելու համար իր ստացուածքը, իր սրբութիւններն ու պատիւը:

Հայ եկեղեցականները, իրենց հայրենանուէր նախորդներուն կեանքն ու գործունէութիւնը յափշտակութեամբ ուսումնասիրելու են և յետոյ նետուելու են հայ ժողովուրդին մէջ, որովհետեւ, որքան աւելի գիտակից ըլլան իրենց հայրենասիրական զգացումները՝ այնքան աւելի ի-

րենց գործերը գնահատելի և իրենց վայելած պատիւն ու յարգանքը արժանի կ'ըլլան և մեր տառապեալ ու հայրենակորոյս ժողովուրդը լաօրեր կընայ տեսնել:

ՄԱՄ ՈՒԼԻՆ ԱԶԴԵՅՈՒԹԻՒՆԸ. — Պէյրութահրապարակագիր մը, Փրանսացի Հանրի Մարէ հեղինակէն ներշնչուելով կը գրէ. «Լրագրութիւնը մէկն է մարդկային այն հաստատութիւններէն որոնք ստեղծուեցան աարածելու համար մարդկութեան մէջ շահեկանութիւն ունեցող լուրեր և թելադրելու շինարար սկզբունքներ:» Մեզի համար առաջնակարգ շահեկանութիւն ունին այն բոլոր լուրերը որոնք կը վերաբերին հայկական կեանքի քաջալերիչ և օրինակելի դէպքերուն:

Ի՞նչ կը տեսնենք սակայն շատ անգամ մեր մամուլին մէջ: Սպաննութիւններու, գողութիւններու, ապօրէն սիրաբանութիւններու և նման խայտառակութիւններու անվերջ տեղեկութիւններ որոնք ընթերցողին երևակայութիւնը կը զրգռեն, միտքը կը պղտորեն և հոգին կը սպաննեն, շատերը նոյնիսկ մղելով նման արարքներու:

Որո՞ւն ինչ թէ այսինչ սրիկան այնինչ անամօթութիւնը գործած է ու յետոյ անպատիժ մնացած է և կամ ամէն ինչ՝ կեանք ու պատիւ վրայ տուած: Որո՞ւն ինչ թէ այս ու այն վատութիւնները ընելէ յետոյ սա ինչ զուր կամ

մարդասպանը փախած են եւ կամ օձիքը ձեռք տուած:

Կը բաւէ որ ոստիկանութիւնը, օրը օրին, ժամը ժամին, տեղեակ մնայ նման ստորին աւարքներու և մարակէ անբաղձալիները:

Գուցէ պիտի առարկուի թէ ընթերցողներու ջախջախիչ մէկ զանգուածը զգացումները հրահրող զբութիւններ կը կարգայ: Ատանկ բան չըկայ: Ընթերցողը կը կարգայ ինչ որ իրեն կը ներկայացուի. անիկա կ'ուզէ բան մը իմանալ, բան մը սորվիլ: Կը մնայ ուրեմն մեր գրողներուն՝ ընտիր գաղափարներ ներշնչել անոր ուրոնք գայն պատուաբեր արարքներու մղեն:

Հայ ժողովուրդը, իր տնտեսական, կրթական, ընկերական ու քաղաքական կեանքը բարելաւելու համար, պէտք ունի առաւելապէս լուրջ խորհուրդներու, հայրենաբաղձ յորդորներու, նըկարագիր կերտող պատուէրներու:

Երևակայեցէք մարդ մը՝ թշուառ ու անտէր, որ անվերջ ուրիշներու մասին կը խորհի և հազիւ թէ միջոց կը գտնէ իր անձնական ցաւերը դարմանելու համար:

Ահա այս է պատկերը որ կը պարզէ հայ մամուլը: Ահագին սիւնակներ կը հրատարակէ ան՝ Մերձաւոր և Ծայրագոյն Արեւելքի, Հիւսիսի և Հարաւի քաղաքականութիւններուն վրայ և հազիւ թէ տեղ կը գտնէ ուղղակի մեզի վերաբերեալ կենսական հարցերը լուսաբանելու և մեր

ազգային ցաւերը մեղմելու համար:

Իսկապէս միխթարական երևոյթ է ասիկա:

Վեց հարիւր տարիէ ի վեր կորսնցուցած ենք մեր պետականութիւնը և տասնեակ անգամներ տեղահանուած, կողոպտուած ու ջարդուած ենք: Թշուառական ու խղճալի վիճակի մը հասած ենք: Եւ այս այսպէս ըլլալով հանգերձ, մեր մամուլին միջոցաւ առաւելապէս կը զբաղինք ամէն տեսակ խնդիրներով, բացի ամենէն կարևորէն, այն է՝ մեր ազգային գոյութիւնը պահելու միջոցները խորհիլ, մոռնալ անցեալի տեղութիւնները և միանալ ազգովին, մէկ գաղտփալ և մէկ նպատակ ունենալ. լռել գիտնալ, հնազանդիլ գիտնալ, զոհողութիւն ընել գիտնալ. և ասիկա, ի սէր՝ մեր դարաւոր հայրենիքի փրկութեան և վերականգնումին: Եթէ հայ մամուլը, տարուան տասներկու ամիսներուն՝ մեր ժողովուրդին համերաշխութիւն, կարգապահութիւն, հայրենասիրութիւն քարոզէ, նորէն քիչ է:

Յարգելի հայ լրագրողներ, հայ ժողովուրդը կը պահանջէ և հայ նորահաս սերունդը կը խնդրէ ձեզմէ որ դուք՝ ձեր հայրենաշունչ, խանդավառող և իմաստալից հրատարակութիւններով՝ վերականգնէք մեր ցեղային զգեսնուած գիտակցութիւնը և թափ տաք մեր ազգային ոտնակոխուած կեանքին:

Թերթերը կը խօսին նաև իրարու հետ: Եւ

իրարու հանդէպ իրենց գործածած լեզուն մեծ ազդեցութիւն կը գործէ ընթերցող հասարակութեան վրայ: Թերթեր կան որոնք իրենց բան ու գործ ըրած են բամբասանքը, զրպարտութիւնը և ազեղ արտայայտութիւնները: Եւ ցաւալին հոն է որ այդ թերթերը իրենց ընթերցողներու մեծամասնութիւնը կը դարձնեն բամբասող, զրպարտիչ և կոշտ արարածներ:

Պէտք է ըսել սակայն որ այս ողբալի արդիւնքին գլխաւոր պատասխանատուները անոնք են որ առաջին անգամ դուռ կը բանան սնամէջ վէճերու: Արդարեւ, անօրինակ երևոյթ մը չէ հայ իրականութեան մէջ որ օրուան մէկը, խելօք դաւիթ մը, գրագի հովեր առնելով, ելլէ և իր խելքին փշածովը, ճոռոմաբանէ՝ իսկապէս սիրուած ու կարգացուած թերթի մը գրածները:

Հայրենակիցներ, իրաւ որ՝ ըսի ըսաւի ժամանակ է երբ հագին լուրջ նիւթեր կան ուսումնասիրելու: հայրենասիրական, գիտական, գրական, գեղարուեստական նիւթեր՝ որոնք պէտք է լեցնեն ու զարգարեն մեր թերթերու սիւնակները և ընթերցողներու մտքի հորիզոնը ընդլայնեն ու պայծառացնեն:

Իսկ, զուտ քննադատական գրութիւններու մէջ՝ քաղաքավար շէշտ մը գգալի ըլլալու է ծայրէ ի ծայր: Իսկական քննադատութիւնները ազնուութեան զրոշմը պէտք է կրեն, որովհետեւ

որքան աւելի հակառակորդի մը անձին յարգանքով և գործերուն զգուշութեամբ մօտենանք՝ այնքան աւելի մեր գիտողութիւնները արդիւնաւոր կ'ըլլան:

Փորձառու և մեծապէս գնահատուած ֆրանսացի գրող՝ Հանրի Մարէն, հետեւալ հիանալի խօսքը ըսած է. «Ուղղամիտ պայքար կարծիքներու դէմ, յարգանք անձերու հանդէպ՝ այս պէտք է ըլլայ նշանաբանը ամէն մարդու որ գրելի բռնելու պատիւը ունի:»

Ահա իսկապէս շահեկան նշանաբան մը, որ մեր գրողներու մտքէն վայրկեան մ'իսկ ելլելու չէ, ի սէր՝ մեր տանջաբեկ ժողովուրդին:

ՀԱՅ ԱՆՀԱՏՆԵՐՈՒ ՓՈԽԱՂԱՐՁ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԸ.— Երկու կամ աւելի անհատներ՝ որոնք զաղափարակից են, կրնան հաշտ ապրիլ ու համագործակցիլ ընկերական կեանքի մէջ:

Սակայն, երկու գասակարգի անհատներ՝ որոնք հակոտնեայ զաղափարներու կը ծառայեն և իրարու հետ չեն գործակցիր, զիրար կը խաչաձևեն և մի միանց գործունէութիւնը կը չէզոքացնեն:

Ինչպէս ամէն ազգի՝ մեր ժողովուրդին մէջ ալ՝ գոյութիւն ունին անհատական և հետեւաբար հաւաքական հակամարտութիւններ որոնք ընդհանրապէս՝ ուժերու ջլատման պատճառ կը դառնան: Մինչդեռ, հակաճառող կողմերու իրար

հասկացողութեամբ արտակարգ գործեր կը կատարուին ու սքանչելի արդիւնքներ ձեռք կը բերուին:

Պէտք է նոյնիսկ գիտնալ որ, հակամարտ տարրերու միութիւնը անկարելի բան չէ և մանաւանդ՝ ճակատագրական օրերու մէջ անհրաժեշտութիւն մըն է:

Ահա թէ ինչու, հայրենակիցներ, ներկայիս չափազանց դժնդակ պայմաններու մէջ ապրելնուս համար, մենք՝ բոլոր հայ անհատներս անխտիր, պէտք է մօտենանք իրարու, հասկնանք զիրար, դադրեցնենք ու խեղդենք մեր անիմաստ քէնն ու ոխը, տղամարդու նման ձեռք ձեռքի տանք և կտրիճի նման պայքարինք մեր դաժան ճակատագրին դէմ, որպէսզի կարենանք պատուով պահպանել մեր գոյութիւնը և վերագտնել մեր արդար իրաւունքները:

Կարճ խօսինք, սակայն յստակ խօսինք:

Առաջին. — Ոչ մէկ Հնչակեան կամ Ռամկավար երբեք իրաւունք չունի վատ արտայայտելու ունէ Դաշնակցականի հասցէին, եթէ իսկապէս կը սիրէ իր ազգը, իր անցեալը, իր փառքերը՝ ոնովհետեւ, Քրիստափօրը, Ռոստոմն ու Զաւարեանը, Վարուժանը, Սիւսանթօն ու Վարդգէսը, Համազասպը, Քերին ու Մուրատը պաշտելի հայեր եղած են, ինչպէս նաեւ Աղբալեանը, Շանթն ու Ահարոնեանը և բոլոր ընկերները որոնք նոյն ուղիէն կ'ընթանան:

Երկրորդ. — Ոչ մէկ Դաշնակցական կամ Հնչակեան ամենևին իրաւունք չունի վատ արտայայտելու ունէ Ռամկավարի հասցէին, եթէ իսկապէս կը սիրէ իր ազգին հայրենասէրները՝ ոնովհետեւ, Պօղոս Նուպարը, Սուրէն Պարթևեանը, Երուանդ Աղաթօնը, Նորատուհնեանը ազգանուէր հայեր եղած են, ինչպէս նաեւ Թէքէեանը, Տամատեանն ու Զօպանեանը և բոլոր ընկերները որոնք նոյն հայրենասիրական զգացումները ունին:

Երրորդ. — Ոչ մէկ Դաշնակցական կամ Ռամկավար բնաւ իբաւ իրաւունք չունի վատ արտայայտելու ունէ Հնչակեանի հասցէին, եթէ կը սիրէ իր ազգն ու իր արիւնը՝ ոնովհետեւ, Պօյաճեան Մուրատն ու Ժիրայրը, Սապահկիւհեանը, Փարամազն ու Վանիկը և նոյն գաղափարներով տոգորուած բոլոր ընկերները մեզի համար հաւասարապէս սիրելի հայրենակիցներ են:

Գիտակից կուսակցականը ամրապինդ կը փառի իր գաղափարներուն, սակայն կը հաւատայ նաեւ ուրիշի կարծիքներուն անկեղծութեանը: Անոր համար բոլոր գաղափարները սրբութիւններ են, միայն թէ՛ իր հաւատամքը կը նկատէ սրբազանագոյն:

Գիտակից կուսակցականը, ի սէր հաշտութեան և համաձայնութեան՝ զիտէ զիջանիլ, ներել և մոռնալ: Անոր համար անձնական նկա-

տուճները շատ ետ կը մնան հաւաքական և հայ-
րենի խակական շահերէն:

Գիտակից կուսակցականը իր հակառակորդին
հանդէպ միշտ յարգանք ունի, եթէ նոյնիսկ ա-
նիկա իրմէ հինգ տասը աստիճան ստորագասալ
ըլլայ: Իսկ եթէ իր հակառակաբանը իրմէ աւելի
աստիճանաւոր մէկն է, այն ատեն, անոր
հանդէպ իր ունեցած խորին յարգանքին կը միա-
ցնէ անկեղծ հիացում: Այս կը պահանջէ ճշ-
մարիտ կուսակցականութիւնը՝ որ յստակ կը
տեսնէ, ուղիղ կը դատէ ու կը համոզէ զօրաւոր
կերպով:

ՈՒՅՏԱԳՆԱՅՈՒԹԻՒՆ ՄԱՍԻՍԻՆ

[Ապրիլ 24 ի առթիւ]

Այսօրն չարիք թէ մոռանան մերորդիք,
թող ողջ աշխարհ կարդայ հայուն նախատինք:

Ա. ԱՅԱՐՈՆԵԱՆ

Այսօր, պատմութեան սև օրերու ամենէն
սևաւորն է, Արարատեան դաշտի ո՛վ վեհ հըս-
կայ, ո՛վ Մասիս:

Ազգ մը ամբողջ սուգի մէջ թաղող սև օր:
Ազգ մը ամբողջ խելագարած, վշտագալար, հո-
գեառանջ: Ազգ մը ամբողջ որդեկորոյս, արտա-
սուալից աչքերով կ'ողբայ, կ'օծէ իր նահատակ
զաւակներուն դիակները արիւնաքամ: Ազգ մը
ամբողջ սարսափահար, արեան հեղեղներու մէջ
մխրճուած և աւերակներու շեղջերուն տակ շըն-
չահեղձ...:

Վայրագ գազանը, արիւնապղծ թաթովն իր
դաժան, խեղճել փորձեց ամբողջ ազգ մը լու-
սազարդեալ, հանդարտակեաց և ունեւոր: Եւ ծաղ-
կաւետ մեր վայրերը աւերներու կոյտերուն
տակ ուզեց թաղել ծայրէ ի ծայր...

Ի՛նչ սարսուցիչ տեսարաններ... Աւերակ-
ներու, արիւնահեղութիւններու, դիակնալոյտե-
րու ի՛նչ զարհուրելի, ի՛նչ անեղատեսիլ տեսա-
րաններ... Ահրելիօրէն սև է տեսարանը. բայց
մեզ յօշոտողին անզգամ խիղճը աւելի սև է քան
ամբողջ սևութիւնը համայն տիեզերքին....

Այսօր, սուգի և արցունքի աղեխարշ օր, ես
քեզի եմ եկած, ո՛վ Մասեաց Սար հնադարեան.
Թափառականի ցուպիս յենած քեզի եմ եկած
մեր բունաւեր ցեղին տառապանքը բառցած ու-
սերուս: Լսէ՛ խօսքերը՝ սրտախոց ուխտաւորին
կանգնած քու ստորոտին:

Դու մարտունակ կտրիճներդ գինաթափ ըրին
դաւադրաբար և գնդակահարեցին անտառներու
ու լեռներու մէջ ամայի. և անոնց դիակները

վայրի գազաններուն ճարակ դարձան ու գիշատիչ թռչուններուն կեր եղան:

Պաշտամունքի արժանի մտաւորականներդ, որոնցմէ շատերը, աւա՛ղ, այնքան երիտասարդ ու եռանդուն, դեռ իրենց հանճարի ու փառքի գազաթնակէտին չհասած, ձեռքակալուեցան գիշերանց ու գաղտագողի և վատաբար սպաննուեցան ձորերու և անապատներու խորը. և անոնց սակորները մոխրացան ու փոշիացան ժայռերու և աւազներու տակ:

Ծերունազարդ հայրերդ նոյնիսկ, ու թարմատի աղջիկներդ և մինչև իսկ քու հարսերդ ու կաթնկեր մանուկներդ անմեղունակ՝ քարայրներու մէջ լեցուցին և անասնօրէն, հրէշօրէն, սըրիկայօրէն հրկիզեցին. և անոնց վառուած սըրտերն ու հոգիները, անոնց անմեղ բայց վրիժազստ արիւնը կը բողոքեն երկինքն ի վեր բարձրակոյ, կը բողոքեն բուռն կերպով մինչև այսօր:

Ահա այսպէս, հարիւր հարիւր հազարներով որդիքդ ինկան շարան շարան փէշերուդ վրայ արիւնառներկ...

Ո՛վ գորովալից հայրը մեր սպաւերուն քաջագուն, ինչո՞ւ այսքան անտարբեր ես դարձեր հանդէպ զաւակներուդ նորասուն: Ի՞նչպէս երկնասլաց գազաթիգ ամպերուն մօտ բռնած սառնութեամբ չորս կողմերդ կը դիտես:

Ինչո՞ւ չես խլրտիր ու ցցուիր կատաղու-

թեամբ մը շանթահարող՝ փարիսեցիները նենգամիտ որոնք զաւակներդ կը բարձրացնեն Գողգոթայէ Գողգոթա: Ինչո՞ւ չես անիծեր ցասմանալից՝ ժողովուրդդ փողոտող դահիճները պիղծ ու պատիր: Ինչո՞ւ չես գոռար ամբողջ կուրծքովդ դէպի երկինք՝ հայցելով արդար Աստուծոյ սև անէծքը Համիտներուն, Թալաղներուն, էնվէրներուն գազանադունչ, անասնակերպ, ոճրածնունդ...:

Ինկի՛ր ապառայժներուդ շառաշիւնովն ահագնագոռ և կոտորէ՛, փշրէ՛, ջախջախէ՛ կատաղօրէն վոհմակները վայրենասուն: Ինկի՛ր ամբողջ զանգուածովդ անարկու և շանթահարէ՛, տապալէ՛, մաքրագործէ՛ ջոլիւրները գազանազգի: Ինկի՛ր երկնակառոյց բարձրութեանդ անհղու թեամբը ամպրոպացայտ և փճացո՛ւր, ոչնչացո՛ւր խուժանները գարշատեսիլ որոնց հետքն անգամ մի թողո՛ւր...: * *

Ունկն դրաւ երկար ժամեր ու խօսելով Մասեաց Սարը սա պատգամը ինձ տուաւ:

—«Ո՛վ ուխտաւոր սրտակէզ, հեռուններէն հոս եկած՝ սարսափներս արծարծելու հոգւոյս մէջ:

Ինչո՞ւ համար խոր վշտերդ պոռթկացիր ու զիս սառն սիրտ կոչեցիր: Ես հինաւուրց հայր մը բարի ու տանջուած, կարո՞ղ էի միթէ՛ քու անողոք՝ ծաղկահասակ որդիներուս սիրասուն: Կրնայի՞ր ես չողբերգել հոգեակներո մար-

տիրոս՝ արտասուելով յորդառատ:

Տե՛ս, արցունքներս կուտակ կուտակ թափելով իմ հայրական աշերէս՝ կոպերէս վարկը գրելորին խռովայոյդ: Ահա անոնց կուտակումէն յորդագեղ՝ Եփրատներ ու Տիգրիսներ, Տղմուտներ ու Արաքսներ, ծնունդ առած կը հոսին կողերս ի վար գոռալէն:

Տե՛ս, գազաթս արևոր, դարերու բիւր հոգերը ձերմկցուցին ձիւնի պէս:

Հազար խորշակ աւերող ու քամիներ հիւսիսի եկան անցան վրայէս զիս տապալել ուղելով: Մինչ ես կուրծքս լայն բացած հովերու ժանտ փուքերուն ես կանգնած եմ ամրակուռ՝ դարեր դարեր շատ երկար:

Վատ օձերը թունալից չորս կողմերէս կը խուժեն՝ կատաղօրէն խայթելու: Սոսկատեսիլ պօսաներ, մէջքս փաթթուած ուժգնօրէն՝ կողերս փշրել կը փորձեն: Ես չեմ սոսկար, չեմ մեռնիր, սողուններու խայթոցէն:

Այս քանի դար և քանի հեղ, կանաչապատ զիւղակներս ու գեղաշէն ոստաններս, կործանեցան հիմնայատակ: Անշնչացան իմ դաշտերը և ամայի փլատակներս որջը դարձան գայլերու ահաբեկիչ ոռնոցին: Եւ այլևս կենդանութեան ոչ մէկ նշոյլ մնաց վրաս կարծուեցաւ:

Այսուհանդերձ, եկաւ դարձեալ ոգևորող դարունը: Պուրակներս հազան իրենց պատմուճանը կանանչուկ. թռչնիկները ճռուողեցին մա-

ցառներուս և թռփերուս կամարին տակ դալարուն: Վեր կանգնեցան աւաններս որոնց անթիւ աշխատանքի վայրերուն մէջ՝ ստեղծագործ բազուկները նորէն թափ տուին: Հսուեցաւ նորէն հովիւին սրինգը մելանուշ՝ սարերն ի վեր բարձրացանելով իր հօտերը, կարծես սանդուխ մարմարեայ: Եւ պարարտայորդ դաշտերուս մէջ գեղջուկները նորէն հերկեցին ու ցանեցին, հրնձեցին ու քաղեցին, զիղեցին ու ամբարեցին՝ ծիծաղի ու բերկրանքի, խաղաղութեան և յոյսոյ տենչերով ու խորհուրդներով:

Եւ այսպէս, աշխարհին չափ հինաւուրց, ես կանգնած եմ ամրակերտ՝ երկնքի ովկէանին մէջը անհուն:

Եւ քանի որ ես կը մնամ անպարտելի, զաւակներս պիտի աճին, բազմանան. գուցէ այսպէս տառապանքի բովին մէջ, և սակայն այդ տառապանքի երկունքէն ծնունդ կ'առնեն կողերէս՝ Անդրանիկներ ու Մուրատներ, Զէյթուններ ու Սասուններ, Վարուժաններ ու Զօհրապներ, հերոսներ ու հանճարներ:»

ԵՐԲ ԵՒ ՈՐՈՇՆՅ ՆՄԱՆ ԵՐԵՒՅԱՒ ԱՆԴՐԱՆԻԿ

Այն օրերուն, երբ հայ ժողովուրդը կը կռու-
դատուէր, կը հալածուէր ու կը ջարդուէր ան-
խնայօրէն, երբ հայոց դաշտերը հրոյ ճարակ
կ'ըլլային և հայոց երկրի լեռնաբուխ աղբիւր-
ները կը թունաւորուէին, երբ ոռոս Զարը՝ ար-
ջու նման իր ճանկերով, պարսիկ Շահն շահը՝
բազէի նման իր ճիրաններով և թուրք Սուլ-
թանը՝ անգղի նման իր մագիլներով խուժողու-
ժօրէն կը յօշոտէին հայ ժողովուրդին սիրտը,
այն օրերուն, երբ Հայաստանի մէջ տառապան-
քը անվերջ էր և անգթութիւնը աննկարագրելի՝
երևան եկաւ Անդրանիկ, տասնութնամեայ շատ
համեստ գեղջուկ հիւսն մը:

Անդրանիկ մինակ էր, իսկ թշնամին՝ բազ-
մահագար: Անդրանիկ անդէն էր, իսկ թշնա-
մին՝ ոտքէն մինչև գլուխը զինուած: Անդրանիկ
գլուխը դնելիք տեղ մ'անգամ չունէր, մինչ
թշնամին կ'իշխէր լայնածաւալ երկիրներու: Այ-
սուհանդերձ, Անդրանիկ ձգեց իր վաստակաբեր
մուրճն ու սղոցը, գնեց սուր մը, գէնք մը,
տասնեակ մը փամփուշտներ ու բարձրացաւ հայ
ազատաշունչ սարերը և պարզեց իր մարտակոչ
դրօշակը որուն վրայ գրեց. ՄԱՀ ԿԱՄ ԱՉԱՏՈՒ-

ԹԻԻՆ: Արդ՝ ան որ կ'ուզէ կամ մեռնիլ կամ յաղ-
թել, քիչ անգամ կը յաղթուի: Եւ արդարեւ, երե-
սուն տարուայ անհաւասար ու դիւցազնական
մարտչուժներէ վերջ, Անդրանիկ դարձեալ յաղ-
թուիլը չճանչցաւ:

*
* *

Հազար ինը հարիւր տարի առաջ, երբ Հը-
ռոմի բռնակալ կայսրութիւնը իր ջախջախիչ բը-
ռունցքը զարկած էր աշխարհի կուրծքին վրայ
և երբ մարդկութիւնը հազիւ թէ կրնար շունչ
առնել, երբ զօրաւորները ոչ մէկ օրէնք չէին
ճանչնար ու տկարները իրենց ստրուկները դար-
ձուցած էին, երբ անարդարութիւնը և ապականու-
մը սանձարձակ կ'իշխէին ամէն կողմ, Հրէաստանի
աննշան մէկ գիւղէն երևան եկաւ մէկը որն ոյն-
պէս պարզակեաց հիւսն մըն էր:

Այս մէկը դարձեալ առանձին անհատ մըն
էր, աղքատ անծանօթ ու անգէն. մինչ Հռոմ
կը հրամայէր, անհաշուելի լեզէոններու որոնք
ամբողջ աշխարհը կը դողացնէին իրենց մար-
տագոռ արշաւին առաջ: Այսուհանդերձ, Գալի-
լիոյ ծաղկազարդ բլուրներուն վրայ երեցող ան-
ձը՝ երկնային ներշնչումով մը, ինքզինքը նը-
ւիրեց՝ տառապող ու ապականեալ մարդկու-
թիւնը փրկելու գործին: Նիւթական ամէն ու-
ժէ գուրկ էր: Սակայն խորհելու և խօսելու ան-
պարտելի զօրութիւնը ունէր. իր մէկ խօսքովը

կը հմայէր ամբողջ բազմութիւններ, որոնք երբեմն մոռցած իրենց սովորական զբաղումները՝ օրերով կը հետևէին իրեն՝ շուշանաբոյր դաշտերու մէջ և ծաղկեզօտի բլուրներն ի վեր: Հասկիւ երեք տարի ժամանակ ունեցաւ քարոզելու իր երկնաշունչ վարդապետութիւնը, որովհետեւ իր թշնամիները դաւեցին իրեն դէմ և զայն սպաննել տուին: Սակայն, իր ողբերգական մահէն յետոյ, իր գաղափարները տարածուեցան աշխարհէ աշխարհ և նորահաս ազգեր՝ իր անունով մկրտուած, խոյացան բարոյալքուած Հրեւոմին վրայ և զայն ընդ միշտ խորտակեցին:

* *

Տարբեր յիշատակութիւն մը: Հինգ հարիւր տարի առաջ, երբ Փրանսայի մէջ անգլիական յաղթական բանակները՝ սանձարձակ կ'արշաւէին ամէն ուղղութեամբ և երկիրը կ'աւերէին ծայրէ ի ծայր, երբ Փրանսացի ժողովուրդը կը գալարւէր մահուան ճանկերուն մէջ և երկրին պաշտպանութեանը պառակտուած էին ամբողջութեամբ, Ալգաս-Լօրէնի մէկ անձանանչ գիւղէն երեւան եկաւ տասնութնամեայ գեղջիկուհի մը որ երկար դժուարութիւններով յաջողեցաւ՝ բացարձակ ինքնավատահոլութեամբ իր հրամանատարութեան տակ առնել մի քանի գունդ զօրք. զանոնք խանդավառեց հայրենիքի և ինքնապաշտպանութեան այնպիսի բուռն խորհուրդներով որ անոնք, այդ

կիսաքաղձ ու մահամերձ մարդիկը, սթափեցան և սկսան հարուածել թշնամին ու վերագրաւել կարևոր կեդրոններ: Թէև գեղջիկ գիւցազնուհին, իր յաղթաքայլ արշաւի ընթացքին ողջակիզուեցաւ հայրենիքի խորանին առաջ, սակայն իր զինակից գունդերը, անոր մարտիրոսացումէն վերջ, յաղթանակէ յաղթանակ քալելով՝ աւելեցին թշնամին որ փախուստ կու տար ամէն կողմէն:

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԵՒ ՄՈՒՐԱՏ

Անդրանիկի զինակից ընկերներու ամենէն աւելի աչքի զարնողներէն մէկն էր Սերապի Մուրատը՝ որ հրաշուի, յաղթալանջ և հաստաբազուկ կտրիճ մըն էր:

Կ'ըսուի թէ՝ երիտասարդութեանը ժամանակ, Մուրատ խիստ հոգածու էր իր ֆիզիքական քաջառողջութեան և ամէն օր մարզանք կ'ընէր իրենց տան յարակից պարտէզին մէջ: Իր հայրենակիցները հիացումով կը դիտէին անոր արտակարգ ուժին երևոյթները. — ծանրաբեռն պարկեր շալկել, փախուստ տուած ձիեր դսպել, նիզակ կամ գունտ նետել, գետերու վրայէն ցատկել, բարձրաբերձ տեղեր մագլցիլ: Նշանառութեան մէջ ալ զրեթէ անմըցելի էր: Յետագային, կամաւորական գունդերուն

մէջ, անիկա հանդիսացաւ առիւծասիրտ և խր-
րոխտաձայն կռուող մը: Մասնոյ սարերու ա-
մենէն հերոսատիպ և զեղառեսիլ ֆէտային էր
անիկա:

Անդրանիկին չափ սրտոտ և խիզախ էր Սե-
բաստացի Մուրատը. սակայն անիկա իր հոգիին
մէջ նախանձի ոչ մէկ զգացում չէր սնուցաներ,
որովհետեւ, խորապէս կը հաւատար որ Անդրա-
նիկ նախասահմանուած էր հրամանատար ըլլա-
լու և ինք՝ անոր հրամանին տակ հերոս մը
հանդիսանալու: Արդէն անոր խանդավառ նա-
խաձեռնութեամբ և խորհուրդներով է որ Անդ-
րանիկ ընդհանուր խմբապետ ընտրուեցաւ: Ադ-
րբիւր Սերոբի դաւաճանութեամբ սպաննութե-
նէն յետոյ:

Անդրանիկի ամէն մէկ հրամանը սրբազան
էր Մուրատին համար. Մուրատի ալ ունէ մէկ
փափաքը անմերժելի՝ Անդրանիկին համար: Սա-
կայն, առաջինը գիտէր գիտակցութեամբ տալ
իր հրամանները և երկրորդը՝ չափաւորել իր
ցանկութիւնները: Երբէք պատահած չէր, որ
հանդիսաւոր ըրպէսներու մէջ, Մուրատ անհնա-
զանդ գտնուէր և կամ Անդրանիկ՝ սաստող:

Երկու մարտիկներն ալ, կռուի տաք միջո-
ցին, հաւասարապէս անվախ էին մահէն: Սե-
բաստացի Մուրատը՝ ճակատը բարձր և սուրը
քաշած, միջնադարեան ասպետի մը նման՝ կը
նետուէր թշնամուն առաջ, ամէն հնարք կը գոր-

ծածէր սուղ ծախելու իր կեանքը և կրցածին
չափ շատ թշնամի ջարդելու: Կը պատմուէր թէ՝
իր սուրէն, որուն անունը ՎրիժԱնՈՒ դրած էր,
հարիւրաւոր զուլաներ էր անցուցած: Անդրանիկ
ինք ալ քիչ գլուխներ մաքրած չէր, պէյերու և
փաշաներու զլուխներ մանաւանդ: Սակայն, այն
միջոցին երբ կրակ ու բոց կը տեղար ամէն
կողմէն, Անդրանիկ աշալուրջ կը դիտէր թշնա-
մուն գերքը որպէս զի ուղղութիւն տար իր
խումբերուն և խնայէր կանանչաբև կեանքերը
իր աննման հայդուկներուն:

Անդրանիկ՝ երբեմն թշնամուն կեանքին ալ
կը խնայէր, զայն սիրաշահելու և օգտագործե-
լու համար: Սեբաստացի Մուրատը սակայն, վը-
րէժի զգացումէն այնքան կատաղած կ'ըլլար
յաճախ՝ որ կ'ուզէր ինք մինակը ջարդել հակա-
ռակորդ կողմի բոլոր տղամարդիկը:

Թէ Անդրանիկ և թէ Մուրատ ասպետական
ողբ կը կրէին անգէն արարածներու հանգէպ:
Անոնց հոգիին հարազատ արտայայտութիւնն է
այն երգը որ կ'ըսէ.—

Կանանց երբէք ձեռք չի տալու վրիժառու քաջ
ֆէտան: Արդէն, իր ձեռն մէջ պարզ բայց
այնքան պերճախօս այդ երգը ուղղակի ներշնչ-
չուած է ֆետայիներու կեանքէն ու գործունէ-
ութենէն:

Անդրանիկ՝ ցեղին միտքն էր, ցեղին կամքն
էր, ցեղին հոգին էր: Սեբաստացի Մուրատը՝ զի-

դին առնական գեղեցկութիւնը և ցեղին փառքն
ու պարծանքն էր:

Թող անոնց կեանքին պաշտելի յիշատակը,
մեզի՝ հայ երիտասարդութեանս, խորհուրդի և
ներշնչման լուսաղբիւր մ'ըլլայ յաւէտ:

ՀԱՅՐԵՆԱԲԱՂՁՈՒԹԻՒՆ

Հայաստան՝ երկիր դրախտավայր:

Յ. Մ. ՎԱՆԱՆԴԵՑԻ

Ափսո՛ս, ափսո՛ս ծաղիկ օրեր.
Ես մեր երկիրն չեմ տեսեր...
Հորդանները գազանաղզի,
Արիւնարբու, գիշակեր,
Երբ խուժեցին մեր աշխարհի
Մահմաններէն դէպի ներս,
Օրբանիս մէջ կը նընջէի
Քուռով անուշ ու մուշիկ,
Ու աչերն իմ երբոր բացի
Քեզ չըտեսայ հայրենիք:

Ե՞րբ պիտ' ողջունեմ հայրենի աշխարհ,
Հեռներդ բիւրակնեայ, ժայռուտ և դալար,
Քու հողը բերրի, օդը քու քաղցրը,
Բոյրերդ կենսաբաշխ, ջուրերդ մեղրը,
Գեղեցկատեսիլ քու մէն մի ոստան,
Դալարաղգեաց քու ամէն աւան.
Հայրենի բնաշխարհ պիտ' ողջունեմ քեզ
Եւ առնեմ հոգւոյս կարօտն սրտակէզ:

Մարգարթաւուտ ծործորներու ծոցը վուշ-վուշ,
Արծաթահոս վտակներու՝ ե՞րբ պիտ' ըմպեմ ջու-
րըն անուշ:

Այդ գըլգըլուն ափերու քով,
Ե՞րբ պիտ' լսեմ՝ մեղմիկ շեշտով
Երգն հօտաղին մեր լեռներու:
Մերթ կը հայցեմ՝ ո՞ւր մնացին
Ոսկեհատիկ ցորեաններու ալեծածան արտերն
որոնց

Նրբանցներու ընդմէջէն
Յուր մանգաղը՝ կայտառադէմ ժիր հնձուորին,
Կը սողոսկի օձի նման կորամարմին
Որ գոյն ունի փալփըլուն:
Ո՞ւր մնացին դրախտակառոյց մեր աշխարհի այ-
գիները պողպարդ
Ոլոր-մոլոր այգիները բարձրաբերձիկ բլուրներուն
պարեգօտ:

Ո՞ւր են Կարին և Արտամեա գաւառներուն
Մրգաստաններն ու պարտէզները զարդարուն:

Ո՛ւր՝ մեր երկրին արշալոյսը արծաթաշող՝
 Բիւրեղանման մարգրիտ ցանող
 Ծաղկանց նրբին բաժակներուն ծոցն կիսաբաց.
 Եւ վերջալոյսն բոսորագեղ տակաւ շիջող,
 Ե՛րբ աչերն իմ մեղմ ողորած՝
 Իմ սրտին յոյս, իմ հոգւոյն լոյս, իմ էս-
 թեան
 Խաղաղութիւն պիտի չիթէ ու պարգեւէ:

Բայց յոյս ունի սիրտն դարիքին
 Յոյս անըսպառ, յոյս անմեկին,
 Վարդաժպիտ յոյսը գարնան,
 Սառնամանիք, բուք ու բորան
 Կու գան պատուի իր գլխուն,
 Բայց պիտի գայ և գարուն,
 Ճըլվիլուն ծիծառ ու սոխակ.
 Ու այն ատեն թե առած
 Ան պիտ' թռի՝ Մայր Երկիր:
 Հոն ապրելու, հոն շինելու, ըստեղծելու:

Հայրենի երկրի հողն է օրհնըւած,
 Հոն մեր պապերը արօր մաճ բռնած
 Հողի շերտերում աղօս են բացած:
 Հոն մեր գիւցազունք թուրով հրացանով
 Կռիւ են մղած կտրիճ գունդերով,
 Ձարկուած ու զարկած և այնպէս մեռած:
 Հոն՝ ուժ ու հաւատ, եղբայրական սէր,
 Կամքի յայտնութիւն, միութեան հրաւէր
 Գոչող ոգի կայ հոն մեր մայր երկրում,

Յոյսի և լոյսի չքնաղ աշխարհում.
 Հոն մեր գործավայրն ու մեր պալատն է,
 Մեր վերջին կայան հոն մեր գրախան է:

ԱՄԷՆ ՀԱՅ ՊԵՏԶ Է ԸԼԼԱՅ ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ

Կը տարակուսինք որ կարելի ըլլայ մէկ
 հատիկ առաքինութիւն ունենալ ա-
 ռանց հայրենասիրութեան:

ՇԱԹՈՐԻԱՆ

Զգալու, խորհելու և գործելու հոգեկան վի-
 ճակ մըն է հայրենասիրութիւնը՝ որ մարդս կը
 համակէ սրբազան հուրով մը և անոր կարողու-
 թիւններուն չափանիշը կը բազմապատկէ:

Շաթօպրիանէն ներշնչուելով կրնանք ըսել.
 Հայրենասիրութիւնը մայրն է բոլոր առաքինու-
 թիւններուն: Եւ հետեւեալ, համարձակ արտա-
 յայտութեամբ պէտք է ըսենք.— Մյն հայր որ
 հայրենասէր չէ, կիսկատար և անարի մէկն է,
 ու նոյնիսկ բան մ'աւելի պակաս:

Արդարեւ, մէկը որ օժտուած է բարձր կա-
 րողութիւններով և սակայն մոռացութեան մատ-
 նած է իր հայրենիքը, տարբեր անուն չի կրնար
 կրել եթէ ոչ հայրենուրաց: Իսկ այն որ ունի
 նկատելի յատկութիւններ, սակայն անտարբեր
 կը գտնուի իր հայրենի գործերուն, կը կոչուի՝
 դասալիք մը:

Ասիկա այսպէս է և առարկութիւն չի վերցնիր:
 Ուրեմն, հայ ժողովուրդէն զաւակները պար-

տաւոր են, ամէն բանէ առաջ, մշակել իրենց հոգիին մէջ հայրենասիրական առաքինութիւնը: Ա. դ՛ առաքինի ըլլալ կը նշանակէ՝ քաջասիրտ ըլլալ, կամք ունենալ և յաղթել զժողովրդութեանց: Կը հետեւի ուրեմն թէ՛ հայ անհատին հայրենասիրութիւնը պէտք է ըլլայ մշտայայտ, պայքարող և արդիւնատու հոգեկան երևոյթ մը:

Մենք մեր հայրենասիրական զգացումին կըրնանք զարկ տալ երկու ձևով:—

Առաջին.— Երբ ունէ հայ մեզի դիմէ ծառայութիւն մը խնդրելու համար, մեր բոլոր կարելին խնայելու չենք որպէսզի անոր փափաքը յաջողութեամբ պսակուի: Պէտք է մենք անկեղծութեամբ և զօրաւոր կամքով աջակցինք մեր ազգակիցներուն:

Երկրորդ.— Հայ ժողովուրդին ճշմարիտ զաւակները հաւատարիմ պէտք է մնան իրենց անցեալի նուիրագործուած աւանդութեանց և պէտք է գիտնան իրենց ազգային պատմութիւնը և մայրենի լեզուն ու զրականութիւնը:

Կը հանդիպինք երիտասարդներու որոնք կարող են անվերջ ճառել՝ Ֆրանսական, Անգլիական, Եւրոպական պատմութիւններուն վրայ: Ասիկա ինքնին գէշ բան չէ: Սակայն, ցաւալին հոն է որ՝ եթէ նոյն այդ երիտասարդներուն հարցնելու ըլլաւ տեղեկութիւն մը իրենց անցեալէն, պապանձումն Զաքարիայի կը դառնան:

Որո՞ւն աւելի կը հաւատայ մարդ.— իր հօրը թէ ուրիշին հօրը: Որքան ալ անողայ և ան-

հոգի ըլլայ մէկը, նախ՝ իր ծնողը կը ճանչնայ և անոր կը հաւատայ: Ասիկա այսպէս է բնականօրէն և անհերքելիօրէն:

Հայ ժողովուրդին զաւակները «որ ունին հոգի և սիրտ քաջ», նախ՝ քան Դաւիթ մարգարէն, Սողոմոն իմաստուն, Նաբօլէօնը, Վիլինկթօնը, Վաշինկթօնը, և ուրիշներ գիտնալը, պէտք է ճանչնան Հայկը, Արամը, Տիգրանը, Տրդատը, Լուսաւորիչը, Ս. Սահակն ու Մեսրոպը, Քաջն Վարդանը, Գրիգոր Նարեկացին, Հայր Արիշանը, Խրիմեան Հայրիկը և հայկական ազատագրութեան բոլոր անմահները:

Տարագիր, տնաքանդ և սակայն կենսունակ ու քաջարի հայորդիներ, մէկ յոյս և մէկ նըպատակ պէտք է ունենանք մենք.— Երթալ և մեր պապեանական կալուածին վրայ վերստեղծել ՀԱՅԱՍՏԱՆը:

1.— Ինչո՞ւ պէտք է համերաշխ ապրինք:	5
2.— Ի՞նչպէս կրնանք համերաշխ ապրիլ:	21
3.— Ուխտագնացութիւն Մասիսին:	38
4.— Ե՞րբ և որո՞նց նման երեցաւ Անդրանիկ:	44
5.— Անդրանիկ և Մուրաւ:	47
6.— Հայրենաբաղձութիւն:	50
7.— Ամէն Հայ պէտք է ըլլայ Հայրենասէր:	53

ՎՐԻՊԱԿ

Կը խնդրուի ընթերցողէն՝ նկատի առնել հետեւեալ սխալները որ աղամայ սպրդած են:

Էջ	տող	սխալ	ուղիղ
6	11	աշխարհօն	աշխարհին
13	27	տարու	տարութեան
15	27	շամ,	որուն գրամները
16	25	շնորհիւ:	սուրին շնորհիւ
18	16	յետոյ:	յետոյ,
23	6	վրայ:	բարձրութեան վրայ:
27	19	աշխարիկ	աշխարհիկ
29	21	փոխուի	խուի
31	5	Պէյրութա	Պէյրութահայ
37	12	իրաւ իրաւունք	իրաւունք
40	6	ձեռքակալ	ձերբակալ

ԱՁԴ

Ամէն հայ անհատէ կը խնդրուի կարգաւ
այս գրքոյկը, որ սրտաբուխ կոչ մըն է՝ հայ-
րենագիւրկ ցանուցիր Հայութեան:

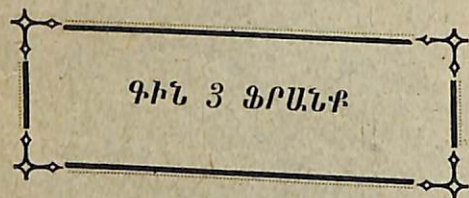
կը գտնուի՝

Հիսարեանին,

Ուզունեանին

և Տօնիկեանին

գրատունները:

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0039604

